Zloupotreba ovlašćenja Narodne banke Srbije u pristupu privatnim podacima građana

1. Uvod

Narodna banka Srbije (NBS) je kroz **Odluku o bližim uslovima i načinu vršenja kontrole banaka i posebne revizije banke** iz 2015. godine, potvrđenu izmenama iz 2023. godine, sebi dodelila prava koja joj omogućavaju neograničen pristup podacima o računima i transakcijama svih građana i pravnih lica u Srbiji, koja glasi:

*„Neposredna kontrola vrši se uvidom u poslovne knjige i drugu dokumentaciju banke, **odnosno njenih klijenata,** kao i neposrednim ili posrednim uvidom u podatke iz informacionog sistema banke."*

Ovo ovlašćenje, koje od 2015. godine uključuje **uvid u finansijsku dokumentaciju svih klijenata banaka**, predstavlja ozbiljno kršenje **Zakona o zaštiti podataka o ličnosti** i **Zakona o zaštiti korisnika finansijskih usluga**, što je dovelo i može da dovede do niza zloupotreba. Istraživanje i analiza ovih dokumenta su rađeni povodom slučaja državnih zloupotreba iz avgusta 2024. godine, kada su podaci organizacija civilnog društva prosleđeni tabloidima i bili korišćeni u političke svrhe sa ciljem njihove diskreditacije.

Takođe, odluka Narodne banke Srbije je protivna ustavnoj odredbi koja nalaže da se zaštita podataka o ličnosti uređuje **isključivo zakonom** (član 42. Ustava Republike Srbije). Time što je sebi dodelila ovlašćenje za pristup ličnim podacima građana kroz internu odluku, **NBS je prekoračila svoja ovlašćenja i postupila suprotno Ustavu**, jer ovakav pristup podacima nije zakonski regulisan već proizilazi iz internih akata.

2. Zakonski okvir

- **Zakon o Narodnoj banci Srbije** („Službeni glasnik RS", br. 72/2003, 55/2004, 85/2005 – dr. zakon, 44/2010, 76/2012, 106/2012, 14/2015, 40/2015 – odluka US i 44/2018) daje Narodnoj banci Srbije ovlašćenja za nadzor nad poslovanjem banaka u vezi sa njihovom stabilnošću i usklađenošću sa propisima.
- **Odluka Narodne banke Srbije** iz 2015. godine („Službeni glasnik RS", br. 30/2015) i njene izmene iz 2023. godine („Službeni glasnik RS", br. 77/2023), član 2. stav 4, omogućavaju Narodnoj banci da pored uvida u poslovne knjige banaka, vrši uvid i u **podatke njihovih klijenata**, bez definisanih uslova. Ova odluka daje NBS vanzakonska ovlašćenja za pristup podacima građana, što nije u skladu sa **Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti** („Službeni

glasnik RS“, br. 87/2018) i **Zakonom o zaštiti korisnika finansijskih usluga** („Službeni glasnik RS“, br. 36/2011 i 139/2014).

- **Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranju terorizma** („Službeni glasnik RS“, br. 113/2017) određuje da je **Uprava za sprečavanje pranja novca** glavni organ nadležan za istrage vezane za pranje novca i finansiranje terorizma. Uprava ima ovlašćenja da prikuplja i analizira informacije o sumnjivim transakcijama građana ili pravnih lica, dok **NBS samo ima ulogu da nadzire da li banke sprovode propisane mere u svom poslovanju**.

3. Korišćenje pristupa za proveru civilnog sektora

Država je, nezakonitom kontrolom i pružanjem ovih informacija tabloidima prekršila zakone u barem dva vidljiva slučaja:

- **"Lista" afera iz 2020. godine**, kada je Uprava za sprečavanje pranja novca poslala zahtev bankama da dostave podatke o 57 nevladinih organizacija, medijskih kuća i pojedinaca. Ovi podaci su potom iskorišćeni za političku kampanju protiv NVO sektora, što je izazvalo snažnu reakciju međunarodnih organizacija, uključujući MONEYVAL, koji je kritikovao Srbiju zbog zloupotrebe AML zakona.
- **Kampanja blaćenja iz 2024. godine**, kada su pro-vladini mediji objavili poverljive finansijske podatke nevladinih organizacija, koristeći ih za diskreditaciju civilnog sektora. Ovi podaci, koji su uključivali plate zaposlenih i transakcije sa više banaka, nisu mogli biti pribavljeni bez pristupa koji NBS ima kao regulator. Odluka NBS da sebi dodeli ovakva ovlašćenja omogućila je ovu zloupotrebu.

4. Odluka NBS pogubna za sve građane Srbije

- **Zakon o zaštiti podataka o ličnosti** definiše da obrada ličnih podataka mora biti transparentna, ograničena na specifične svrhe i sprovoditi se samo uz saglasnost ili zakonski osnov. **NBS, kroz svoju odluku, krši ovaj zakon** time što nepostojanjem ikakvih uslova uvida omogućava sebi pristup podacima svih građana bez njihovog pristanka.
- **Zakon o zaštiti korisnika finansijskih usluga** jasno postavlja granice o tome kako banke i druge finansijske institucije mogu obrađivati i koristiti podatke svojih klijenata. NBS-ova odluka iz 2015. i njene izmene iz 2023. godine direktno krše ove odredbe, jer omogućavaju nadzorne aktivnosti koje nisu ograničene pravima zaštite klijenata banaka.

5. Zaključak

Narodna banka Srbije je, kroz svoje odluke, sebi dodelila preširoka ovlašćenja za pristup podacima svih građana i pravnih lica, što predstavlja kršenje osnovnih prava na privatnost i zaštitu podataka.

Ove odluke i prakse, koje nisu u skladu sa zakonima o zaštiti podataka i privatnosti, omogućile su državi da bude ključni akter u zloupotrebama, kao što su slučajevi iz 2020. i 2024. godine.

6. Hitne preporuke

Građanske inicijative pokreću i zahtevaju konkretne mere kako bi se sprečila dalja zloupotreba ovlašćenja Narodne banke Srbije (NBS) i osigurala zaštita privatnih podataka građana Srbije. Hitne mere koje tražimo su sledeće:

1. Revizija međunarodnih tela (FATF, MONEYVAL)

- **Tražićemo hitnu reviziju** od strane **Financial Action Task Force (FATF)** i **MONEYVAL-a**, sa fokusom na zloupotrebu zakona o sprečavanju pranja novca (AML) u cilju neosnovanog pristupa privatnim podacima građana. Ova revizija mora utvrditi da li Srbija krši preporuke FATF-a, posebno kroz davanje NBS-u preširokih ovlašćenja za uvid u privatne račune i transakcije građana.
- **Posebna evaluacija MONEYVAL-a** je neophodna kako bi se ispitao slučaj iz 2024. godine, po uzoru na prethodnu reakciju iz 2020. godine, u kojima su podaci civilnog društva nelegalno korišćeni u političke svrhe.

2. Hitna promena odluke NBS iz 2015. godine

- **Zahtevamo povlačenje ili hitnu reviziju odluke NBS iz 2015. godine**, potvrđene 2023, koja omogućava prekomeran uvid u podatke građana. Ova odluka mora biti usklađena sa **Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti**, ograničavajući pristup podacima samo na slučajeve kada postoji osnovana sumnja o pranju novca ili finansiranju terorizma i to samo od strane **Uprave za sprečavanje pranja novca**.

3. Iniciranje domaće revizije

- **Zahtevamo reviziju od strane Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti**, sa fokusom na to da li je NBS zakonito koristila svoje ovlašćenje za pristup podacima o transakcijama građana. Ova revizija treba da obuhvati detaljno ispitivanje inspekcija i nadzora koje je NBS sprovodila nad bankama.
- **Parlamentarna istraga** je neophodna kako bi se utvrdilo da li su odluke NBS u skladu sa zakonom i da li su podaci građana nezakonito korišćeni.

4. Povećanje transparentnosti

- **Tražimo objavljivanje svih revizija i nadzora** koje je NBS sprovela, uključujući transparentne izveštaje o aktivnostima vezanim za AML/CFT procedure. Ove informacije moraju biti dostupne javnosti kako bi se osiguralo da NBS posluje u skladu sa zakonima.

- **Javni monitoring** i transparentno objavljivanje planova i aktivnosti NBS u vezi sa kontrolom banaka i pristupom podacima građana je neophodan, kako bi se sprečile dalje zloupotrebe.

5. Jačanje mehanizama zaštite

- **Tražimo unapređenje zakonskih mera zaštite privatnosti**, sa fokusom na jačanje **Zakona o zaštiti podataka o ličnosti** i zaštitu građana od neovlašćenog pristupa njihovim podacima, posebno u vezi sa nadzornim telima poput NBS-a. Ove izmene treba da uključuju jasne kaznene odredbe za zloupotrebu podataka o građanima od strane državnih institucija.
- **Uključivanje civilnog društva** u procese donošenja odluka i reforme zakona koji se odnose na zaštitu podataka i primenu AML/CFT standarda. Potrebno je omogućiti civilnom društvu da bude deo diskusija i revizije zakona i procedura koje se odnose na zaštitu podataka i AML/CFT zakone. Na ovaj način bi se osiguralo da odluke koje utiču na privatnost građana budu transparentne i donete uz konsultacije sa nezavisnim akterima.

Ovi koraci su od ključne važnosti za vraćanje poverenja u bankarski sistem i zaštitu privatnosti građana Srbije, te pozivamo na hitno delovanje svih relevantnih institucija.

Građanske inicijative

25. oktobar, 2024